

Peter Schreiner

Konstantinopol: císařský dvůr a město

České resumé přednášky, kterou prosloví prof. Peter Schreiner v němčině dne 15. října 2012
ve Slovanské knihovně v Praze.

Peter Schreiner patří mezi přední současné světové byzantology. Po studiu v Mnichově působil dlouhá léta na univerzitě v Kolíně nad Rýnem. Byl dlouholetým šéfredaktorem prestižního byzantologického časopisu *Byzantinische Zeitschrift* a v minulých deseti letech (2001–2011) prezidentem Mezinárodní byzantologické asociace. Jeho nejvýznamnější publikací je kniha *Byzanz 565–1453* (v roce 2008 vyšla již ve třetím vydání), která je nepostradatelnou příručkou každého zájemce o dějiny a kulturu byzantské říše. P. Schreiner je rovněž autorem velkého množství odborných článků; o jejich kvalitě svědčí fakt, že byly v nedávné době znovu vydány ve třech svazcích pod názvem *Byzantinische Kultur: Die Macht* (2006), *Das Wissen* (2009) a *Die materielle Kultur* (2011).

Jeho kniha o Konstantinopoli – jedna z mála publikací, která mapuje dějiny a kulturu hlavního města byzantské říše – vyšla na jaře 2012 v českém překladu (**Konstantinopol. Dějiny a archeologie**).

* * *

Na základě citátů dvou předních byzantských historiků (Theofylakta Simokatta¹ a Ioanna Skylitza) autor načrtává napjatý vztah mezi městem, jež zastupoval sebevědomý městský lid, a císařským palácem, jehož ztělesněním by sám císař. Císařský palác si přitom nemůžeme představovat jen jako císařovu rezidenci, ale jako soubor staveb, které sloužily jako mincovna, místo, kde byl uchováván státní poklad, kde sídlila správa celé říše a kde bylo umístěno i centrální vězení. Palác tak byl skutečným středem říše.

Velký císařský palác byl sídlem císařů až do 12. století. Nejednalo se přitom o jednu stavbu, nýbrž o soubor mnoha staveb, které byly vystavěny v různých dobách. Palác spíše připomínal malé město pro uzavřenou společnost, jehož součástí byly nejen obytné prostory, ale i křesťanské chrámy, kaple, sportoviště, řemeslnické dílny, kuchyně apod. Od

¹ Jeho dílo, v originále nazvané *Oikumeniké historia* (Světové dějiny), do češtiny pod názvem *Na přelomu věků* přeložil Václav Bahník (Praha, Odeon 1986).

města byl areál pravděpodobně oddělen slabou zdí. Od konce 11. století postupně vyrůstal v severovýchodní části města *Blachernai* nový císařský palác, který se stal v období od znovudobytí města byzantskými císaři v r. 1261 až do pádu Konstantinopole v r. 1453 palácem ústředním.

Byzantský císař ostatně své hlavní město opouštěl jen poměrně zřídka, a to většinou aby osobně vedl vojenská tažení. V tom se poměrně výrazně odlišoval od soudobých vládců evropského Západu, avšak i od antických a novověkých panovníků. Součástí císařského dvora byla i rozsáhlá císařská rodina. Císařovi úzcí příbuzní přitom uzavírali jen zřídka manželské svazky mimo rámec byzantské říše (a to jen ženy); až v pozdně byzantské době se císařovi příbuzní podíleli na správě říše, a opouštěli proto hlavní město.

Císař však nesídlil jen v „hlavním“ císařském paláci, nýbrž i v dalších palácích, jimž se věda dosud soustavně nevěnovala a které byly rozesety po celém městě. Na základě literárních zpráv lze jejich polohu ve městě stanovit jen v některých případech, archeologicky jich bylo doloženo jen několik.

Konstantinopol disponovala zázemím, které bylo s městem velmi úzce spojeno a bylo pro ně důležitější, než v případě jiných antických a středověkých měst: patřila k němu thrácká oblast až po Dlouhé zdi, břehy Marmarského moře a především obě strany Bosporu. I tady se nacházelo několik císařských rezidencí.

Aristokracie přicházela z provincií byzantské říše do Konstantinopole – s cílem, aby se podstatněji podílela na správě říše – teprve od 11. století. Tyto rodiny od této doby budovaly ve městě své vlastní paláce, které nám jsou archeologicky ještě méně známé než v případě paláců císařských.

Součástí císařské ideologie byla i snaha vyzdobit hlavní město říše skvostnými ulicemi, parky, sochami atd. Spojovací článek mezi císařským dvorem a městem představoval hippodrom, který se nacházel v bezprostřední blízkosti paláce a byl s ním spojen. V hippodromu se nekonaly jen závody koňských spřežení, ale i různé ceremoniální slavnosti – byl tak místem politického setkávání císaře a lidu; tady mohl lid případně vyjádřit nespokojenost s císařovou politikou, jak je v průběhu dějin říše několikrát doloženo. Lid mohl císaře spatřit také při četných církevních procesích, kdy procházel centrálními částmi města. Do liturgického života města byl císař v rámci christianizace říše stále více začleňován od 6./7. století. Řidším jevem byla v Konstantinopoli triumfální procesí po vítězných válkách: na císařském triumfálním voze však oproti podobným procesím v antickém Římě neseděl císař, ale byl tu umístěn obraz Bohorodičky, ochránitelky města. Smuteční bohoslužba za zemřelého císaře se konala v chrámu Boží Moudrosti, průvod se pak vydal do chrámu sv. Apoštolů nebo

do jiného chrámu, v němž byl císař pohřben. Je třeba zdůraznit fakt, že císař a jeho blízcí příbuzní nebyli pohřbíváni v některém z palácových chrámů ani v chrámu Boží Moudrosti, ale v jednom z městských chrámů; císař Konstantin Veliký nechal pro sebe a své nástupce vybudovat přístavbu k chrámu sv. Apoštolů. Konstantin byl po smrti uctíván jako světec, jedná se ovšem o jediný příklad takové úcty mezi byzantskými císaři.

O hospodářském vývoji města jsme bohužel informováni jen nedostatečně: většina pramenů se nedochovala a ani známá *Knihy eparchova* neposkytuje jasné doklady. Lze však předpokládat, že mnoho řemeslníků sice pracovalo pouze pro císařský dvůr, značná část však pracovala jak pro císaře, tak i pro další bohaté zákazníky; totéž platilo i pro vyhotovení bohatých liturgických knih v konstantinopolských kláštorech. I v ekonomickém ohledu tak byly dvůr a město úzce provázány.

Konstantinopolský dvůr a samotné město tak sice představovaly oddělené oblasti, společně však vytvářely jednotku; je přitom pravděpodobné, že současníci – na rozdíl od dnešních badatelů – si oddělení těchto oblastí vůbec neuvědomovali. Osud města byl s osudem císařského dvora úzce svázán, jak ukázaly události roku 1204 (dobyť města křižáky). Město sice mohlo (za latinského císařství) bez císařského dvora dále existovat, ovšem bez lesku a luxusu, s nimiž bylo úzce spojeno; po návratu byzantských císařů do Konstantinopole v roce 1261 tak byla vůdčí pozice města – byť v omezené míře – na dalších téměř 200 let obnovena.

Vzájemné prolínání císařského dvora a města v pozdně antické a středověké Konstantinopoli, které lze (být jen v omezené míře) doložit literárními prameny i archeologickými objevy, je v celoevropském kontextu jedinečné.